

DEEL 5: LAURENT-DESIRE KABILA: DE OORLOGSJAREN (1997-2001)

Door Hilde Deman (Broederlijk Delen – Pax Christi Vlaanderen)

Conferentie BANA Leuven & CongoForum
27 juni 2009

INLEIDING

Er is mij gevraagd om hier vandaag een uiteenzetting te geven over de oorlogsperiode onder Laurent-Désiré Kabila (1997-2001) en de relaties tussen ons land en Zaïre/Congo tijdens deze periode. Ik veronderstel dat een groot deel van dit publiek vertrouwd is met Congo en dus ook een goed begrip heeft van wat er zich tijdens deze periode in het land heeft afgespeeld. Toch zal ik kort de grote lijnen schetsen van deze periode, om de context duidelijk te maken waarin de Belgisch-Congolese relaties tijdens deze periode begrepen moeten worden.

Deze uiteenzetting is gestructureerd in drie delen:

- i. Ik start met een kort overzicht van de algemene context in Zaïre/Congo tussen 1997 (eigenlijk start ik vroeger) en 2001. Hieronder behandel ik de aanloop naar de oorlog van '96. Dan volgt een korte samenvatting van de opmars van Kabila naar Kinshasa en de zogenaamde eerste bevrijdingsoorlog. Vervolgens bespreek ik de eerste regering Kabila en hoe het al snel bleek dat de bevrijder toch niet de verhoopte heil zou brengen. In '98 start dan de Eerste Afrikaanse Wereldoorlog. En ten slotte beschrijf ik de moeizame zoektocht naar vrede.
- ii. In een tweede deel bespreek ik de verhoudingen tussen België en de DRC gedurende deze jaren en dit op verschillende domeinen: politiek-diplomatieke relaties, ontwikkelingssamenwerking en militaire samenwerking.
- iii. In mijn conclusie trek ik enkele lessen uit de Belgisch-Congolese relaties in die periode en wat dit ons leert voor de toekomst.

I. CONTEXT: DE OORLOGSJAREN:

De jaren 1997-2001 zijn een woelige periode voor Zaïre/Congo. Ze worden gemarkeerd door twee oorlogen; een eerste in 1996 en een tweede start in 1998. De tweede oorlog staat ook bekend als de eerste Afrikaanse Wereldoorlog omdat er zoveel Afrikaanse landen bij betrokken zijn. Deze tweede oorlog komt officieel ten einde in 2003 en is het meest dodelijke conflict sinds de tweede wereldoorlog: volgens de Amerikaanse NGO *International Rescue Committee* zijn door de directe of indirecte gevolgen van deze oorlog al 5,2 miljoen Congolezen gestorven (en dit cijfer blijft tot vandaag oplopen).

De aanloop naar de oorlog van 1996

Oost-Congo kent al sinds lange tijd af en toe openlijke aanvaringen tussen verschillende bevolkingsgroepen. In de dichtbevolkte en erg vruchtbare regio's Noord- en Zuid-Kivu ontstaan er makkelijk conflicten over grondbezit en grondgebruik (sedentaire vs. nomadische levenswijze). Ook de vraag "wie een echte Zaïrees is" speelt hier vaak op: wie ervan verdacht wordt geen echte

Zairees te zijn kan geen claim leggen op politieke participatie en vertegenwoordiging, op grondrechten, etc. In Oost-Congo wordt de identiteit van de Banyarwanda – de Kinyarwanda-sprekers die in de Kivu's wonen – geregeld in vraag gesteld door de 'oorspronkelijke' inwoners (etnische groepen als de Nande, Bembe, Hunde, Nyanga...). Banyarwanda betekent letterlijk "het volk uit Rwanda". Hieronder vallen mensen die zich al in de pre-koloniale periode in de regio gevestigd hebben, aangevuld met immigranten uit de koloniale periode, mensen die gekomen zijn rond de onafhankelijkheid ('60) en meer recente Hutu en Tutsi vluchtelingen.

Begin jaren '90 komt het tot gewelddadig treffen tussen de Banyarwanda en de zogenaamde inheemse volkeren, die verdedigd worden door de Mai-Mai milities. Maar langzamerhand komt er vooral tegen de Tutsi's meer weerstand. Dit kan verklaard worden door de sterke economische en politieke posities die de Tutsi-minderheid in Oost-Congo vaak bekleedt. En tijdens het prille democratiseringsproces in Zaïre speelt de nationaliteitsvraag steeds sterker.

In reactie zullen de Tutsi's meer en meer openlijk opkomen voor hun rechten en gaan ze zich op hun beurt organiseren in milities. De Tutsi's van Zuid-Kivu – ook wel de Banyamulenge genoemd – claimen bovendien een stuk land op voor zichzelf op een territorium dat traditioneel al toebehoort aan andere bevolkingsgroepen (in de regio tussen Fizi, Shabunda, Mwenga en Uvira). Deze Tutsi's zijn geïmmigreerd voor 1885, dus zelfs volgens de meest strikte nationaliteitsregels hebben zij wel degelijk de Congolese nationaliteit.

Bovendien ligt Oost-Congo in het epicentrum van een zone die al lang geteisterd wordt door geweld en bevolkt wordt door verschillende rebellenbewegingen, een zone die loopt van Zuid-Soedan tot in Burundi dwars door de Kivu's, Rwanda en westelijk Oeganda. De bossen van Oost- en Noordelijk Zaïre doen dienst als uitvalsbasis voor verschillende strijdende bewegingen uit de buurlanden. Dit deel van Zaïre ontsnapt al jaren aan het centrale gezag in Kinshasa. Bovendien ondersteunt Mobutu actief enkele van deze buitenlandse rebellengroepen. De buurlanden kijken dan ook met argusogen naar wat er in Oost-Congo gebeurt.

Maar ondanks de sporadische oprispingen van etnisch getint geweld leven de verschillende bevolkingsgroepen op relatief vreedzame wijze samen. Na de Rwandese genocide in 1994 zal de massale toestroom van Hutu-vluchtelingen (ongeveer 1 miljoen mensen) dit wankel evenwicht echter grondig verstoren. De Hutu's zijn nu in de meerderheid in Oost-Congo en dit leidt tot een definitieve scheiding tussen de Zaïrese Hutu's en Tutsi's. Onder de Hutu-vluchtelingen zitten immers ook voormalige genocidaires die nog steeds de genocidaire gedachte tegen de Tutsi's uitdragen. Dit drijft uiteraard de spanningen met de Tutsi-bevolking in Oost-Congo ten top.

Al snel worden de Hutu-vluchtelingenkampen gecontroleerd door de Interahamwe. Deze rebellen zetten in de kampen nieuwe commandostructuren op, heffen taksen, voeren gerichte aanvallen uit in de Kivu's en op Rwandees grondgebied. en vormen zo voor de nieuwe regering in Kigali een bedreiging. Vele humanitaire organisaties, ook het VN Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen (UNHCR), wordt er door Rwanda van beschuldigd de genocidaires te bevoorraden. Artsen Zonder Grenzen beslist midden '95 om zijn hulp aan de vluchtelingenkampen stop te zetten.

Kagame dringt er verschillende malen bij de internationale gemeenschap op aan om het probleem van de radicale Hutu-elementen in de vluchtelingenkampen aan te pakken, anders zou hij het zelf doen. De voormalige Speciaal Vertegenwoordiger van de EU voor de Grote Meren, Aldo Ajello, zei hierover: « *Je leur [le Groupe Afrique, le Comité politique, le Conseil des Affaires Générales] ai dit: « Faites attention, je connais M. Kagame ; il ne bluffe pas quand il dit qu'il va régler le problème ; il cherchera une opportunité pour le faire. Dès qu'il aura trouvé, il le fera, mais à sa manière, très violente, et il y aura beaucoup de*

gens qui seront tués. Cela nous coûtera beaucoup plus cher que d'essayer d'intervenir maintenant. » ». Omdat hij geen gehoor vindt bij de internationale gemeenschap – en omdat de VS stilzwijgend toestemming geven voor actie van Kagame's kant – besluit Rwanda, samen met bondgenoot Oeganda in 1996 Oost-Congo binnen te vallen. Want ook Museveni is uit op de zogenaamde 'pacificering' van Oost-Congo, lees: de uitschakeling van de Oegandese gewapende groepen die op Congolese bodem verblijven.

Ook bij de bevolking in Oost-Congo stijgt de weerstand tegen de vluchtelingen: de zwaar gestegen demografische druk doet de lokale prijzen de pan uitswingen. De vluchtelingen kappen hout in het bos voor brandstof en laten zich lokaal aanwerven aan een salaris onder de marktprijs. Bovendien ontvangen ze humanitaire hulp terwijl de bevolking in Oost-Congo zelf in absolute armoede leeft. Bij de bevolking leeft ook de vrees dat de Congolese en Rwandese Hutu's zullen samenspannen om een zogenaamd "Hutu-land" te installeren.

De Tutsi's voelen zich bedreigd, er vinden slachtpartijen plaats en velen slaan op de vlucht naar Rwanda. Mobutu doet weinig om de Tutsi's te beschermen. Midden '96 komen de Banyamulenge dan in opstand. Deze opstand verspreidt zich snel over de twee Kivu's. Vele Banyamulenge hebben een militaire training genoten bij het Rwandees Patriotisch Front (FPR) in Rwanda en er zijn sterke vermoedens dat Kigali deze opstand georkestreerd heeft. Rwanda zegt dat zijn broeders in Congo in gevaar zijn en springt de Banyamulenge bij. Begin oktober 1996 trekken de eerste Rwandese troepen via Uvira Zuid-Kivu binnen.

De opmars van het AFDL en de eerste oorlog

Maar om niet als een puur buitenlandse invasie gezien te worden gaan Rwanda en Oeganda een rebellengroep ondersteunen met een Congolees aan het hoofd, het AFDL (*Alliance démocratique pour la Libération du Congo-Zaïre*), een anti-Mobutu coalitie onder leiding van Laurent-Désiré Kabila.

Het AFDL ontstond op 18 oktober 1996 uit het samenvoegen van vier verschillende Congolese en buitenlandse militieën: (i) *Parti de la révolution populaire* (PRP) die onder leiding van Kabila lange tijd het territorium rond Fizi (Zuid-Kivu) onder controle had; (ii) *Conseil National de Résistance pour la Démocratie* (CNRD) onder leiding van André Kisase Ngandu, een kleine groep lumumbistische rebellen die gebaseerd zijn in Oeganda; (iii) *Mouvement Révolutionnaire pour la Libération du Zaïre* (MRLZ), een groep jonge Tutsi's uit Zuid-Kivu geleid door Masasu Nindaga; (iv) *Alliance Démocratique des Peuples* (ADP) van de Tutsi's afkomstig uit Noord-Kivu met als leider Déogratias Bugera.

Laurent-Désiré Kabila was in het begin enkel woordvoerder van de rebellenbeweging, maar zal zichzelf al snel tot leider van de rebellengroep uitroepen, nadat de oorspronkelijke leider in verdachte omstandigheden is omgekomen. Kabila heeft dan al jarenlang ervaring in verschillende rebellenbewegingen, hij heeft zelfs nog een tijdje aan de zijde van Che Guevara gestreden (die zou trouwens gezegd hebben dat met Kabila geen revolutie te voeren was, omdat hij meer geïnteresseerd was in vrouwen dan in revolutie).

Vanaf oktober neemt het AFDL samen met bondgenoten Rwanda en Oeganda snel hele delen van de Kivu's in: na Uvira volgt Bukavu en dan Goma op 1 november. Op hun weg bombarderen zij de kampen van Hutu-vluchtelingen. Tienduizenden mensen worden vermoord, voor het overgrote deel onschuldige vluchtelingen.

Om te hulp te komen aan de vluchtelingen overweegt de internationale gemeenschap het sturen van een multinationale troepenmacht. Dit wordt door de troepen van Kabila en zijn broodheren radicaal afgewezen: zij vermoeden dat het echte doel niet het beschermen van de vluchtelingen is maar wel het stoppen van de opmars van het AFDL, om zo Mobutu in het zadel te houden, en aan de genocidaires te kans te geven zich te hergroeperen en zo hun werk in Rwanda af te maken. Het feit dat vooral België en Frankrijk pleiten voor het sturen van troepen, versterkt bij hen de perceptie dat er neokoloniale bedoelingen achter zitten.

Na een cynische discussie over hoeveel mensenlevens er nu echt op het spel staan, komt de VN Veiligheidsraad op 15 november '96 uiteindelijk tot het besluit om een troepenmacht van 10 à 15.000 man te sturen om de vluchtelingen te hulp te komen (UNSCR 1080). Maar dit besluit wordt achterhaald door de evoluties op het terrein: op 14 november wordt het zeer grote vluchtelingenkamp van Mugunga gebombardeerd met als gevolg een massale terugkeer van de vluchtelingen uit dit kamp richting Rwanda. Rwanda en de Amerikanen beweren daarop dat er geen Rwandese vluchtelingen meer in Zaïre zijn en voorkomen zo het sturen van een internationale troepenmacht.

Maar er zijn nog wel degelijk Hutu-vluchtelingen in Zaïre: de vluchtelingen in de kampen rond Bukavu keren niet terug naar Rwanda. Uit vrees om ook aangevallen te worden trekken zij dieper westwaarts Zaïre in, waar ze tot ver achtervolgt zullen worden door speciale eenheden van het Rwandese leger. De schattingen lopen sterk uiteen over hoeveel vluchtelingen zo zouden “verdwenen” zijn dieper in de Congolese bossen: tussen de 200.000 en 700.000.

Ondertussen trekken de troepen van het AFDL verder westwaarts op. Mobutu, ondersteund door de Angolese rebellengroep UNITA en door Servische, Franse, Belgische en andere buitenlandse huurlingen, probeert zich in eerste instantie te verzetten tegen deze opstand. Maar de opmars valt niet meer te stuiten. Op 15 maart 1997 valt Kisangani en op korte tijd volgen Mbuyi-Mayi en Lubumbashi. Omdat Mobutu blijft samenwerken met UNITA besluit Angola nu ook toe te treden tot de anti-Mobutu alliantie. De rebellen nemen ook belangrijke mijnsites in, en knippen zo de regering in Kinshasa af van zijn belangrijkste inkomstenbron.

Er komen nog enkele pogingen tot het bereiken van een akkoord tussen Mobutu en Kabila, o.a. via onderhandelingen geleid door Mandela maar Kabila komt op de laatste bijeenkomst zelfs niet meer opdagen. Hij eist de ultieme overwinning op. Op 17-18 mei valt dan ook Kinshasa. Mobutu slaat op de vlucht richting Marokko waar hij enkele maanden later sterft aan kanker. Kabila roept zichzelf uit tot president en Zaïre wordt herdoopt tot de Democratische Republiek Congo. Op 29 mei 1997 legt hij de eed af als nieuwe president van de DRC, in aanwezigheid van staatshoofden uit Burundi, Rwanda, Oeganda, Angola en Zambia.

Het is niet duidelijk of Rwanda en Oeganda ook echt een regimewissel in Kinshasa op het oog hadden, of enkel een soort van tampon-zone in Oost-Congo wouden creëren en de vluchtelingenkampen ontmantelen. Of nog, erop uit waren om de rijke Kivu's te annexeren. Wat er ook van zij, door de geringe weerstand van Mobutu kon de alliantie snel doorstoren naar Kinshasa en kwam voor Kabila het plan om Congo's nieuwe leider te worden binnen handbereik.

Het feit dat Mobutu uiteindelijk op zeer korte tijd van zijn troon is gestoten en Zaïre ‘bevrijd’ werd kan door een mix van interne en externe factoren verklaard worden:

- De Congolese staat was geïmplodeerd door de jarenlange kleptocratie en roofoverval op de staatskas. De bevolking was Mobutu al lang niet meer goed gezind. En het leger was door wanbeheer erg gedesorganiseerd en gedemotiveerd.

- Sinds begin jaren '90 was er een sterke oppositiebeweging op gang gekomen: NGOs, politieke oppositiepartijen, de Kerk... hadden hun krachten verenigd en vormden een constante bedreiging voor Mobutu's regime, zodanig dat deze hierdoor erg was verzwakt.
- Na de Koude Oorlog had Mobutu voor de Westerse mogendheden, in casu de Amerikanen, geen belang meer als blok tegen het communisme. Ook vele Afrikaanse leiders hadden hun buik vol van Mobutu.

Laurent-Désiré Kabila, de nieuwe President van Congo

Velen, ook in het Westen, zagen de “bevrijdingsoorlog” in Congo in eerste instantie als een goede zaak. Het was immers de eerste keer dat Afrikaanse machten – Kabila, ondersteund door Rwanda, Oeganda en Angola – er zonder veel externe steun waren in geslaagd een regimewissel teweeg te brengen en zichzelf te bevrijden van een dictator (al blijven er onduidelijkheid bestaan over de mate waarin Amerika, Frankrijk en andere Westerse mogendheden achter de schermen de touwtjes in handen hielden).

Maar zij die hadden gehoopt dat Kabila een alliantie zou aangaan met de traditionele Congolese oppositiepartijen onder leiding van Etienne Tshisekedi kwamen al snel bedrogen uit. Een groep die met de wapens aan de macht komt is meestal niet erg happig op het delen van de macht met zij die voor de pacifistische weg hebben gekozen. Al snel ontvoert Laurent-Désiré Kabila zich tot een nieuwe dictator. Hij verbiedt politieke oppositiepartijen, drukt protesten met harde hand de kop in, voert arbitraire aanhoudingen uit, legt de macht van de Nationale Assemblée aan banden, stelt het houden van democratische verkiezingen uit en werkt het onderzoek van de VN onderzoekscommissie over het lot van de Hutu-vluchtelingen tegen. De economische situatie in Congo verslechtert bovendien steeds verder.

Wanneer Kabila aan de macht komt zal dit ook de terugkeer inluiden van een groot deel van de Congolese diaspora. Zij, en niet de traditionele oppositiepartijen, krijgen nieuwe postjes in de regering. Ook de geallieerden, vooral de Rwandezen, krijgen belangrijke politieke en militaire functies in ruil voor hun steun aan Kabila's machtsovername. De Congolese bevolking snapt niet waarom deze “buitenstaanders” hun komen besturen en verzet zich meer en meer openlijk tegen wat zij aanvoelen als een bezetting. Bovendien blijft het Rwandese leger sinds Kabila's machtsovername *de facto* in Oost-Congo aanwezig. Ze voert er verdere aanvallen tegen de Interahamwe uit. De bevolking in de Kivu's is gekant tegen deze bezetters en de Mai-Mai militie voeren aanvallen tegen het Rwandese leger uit. De oorlog woedt dus verder in dit deel van Congo.

1998: begin van de Eerste Afrikaanse Wereldoorlog

Ook Kabila wordt de bemoeizucht van buurlanden Rwanda en Oeganda beu en besluit in 1998 om hen aan de deur te zetten. Op 27 juli '98 wordt meegedeeld dat het Rwandese leger Congo onmiddellijk moet verlaten. Rwanda en Oeganda willen echter niet zonder slag of stoot hun invloed (en hun inkomsten uit de exploitatie van grondstoffen in het Oosten) opgeven, en zo ontstaat een nieuwe oorlog. Het Rwandese leger versterkt zijn aanwezigheid in Oost-Congo en Rwanda en Oeganda beramen een staatsgreep. Begin augustus breken her en der in het land munitie uit maar de staatsgreep mislukt.

Rwanda en Oeganda besluiten dan de harde middelen boven te halen en hopen in een *blitzkrieg* Kabila te kunnen verwijderen. Ze vallen aan op twee fronten. Vanuit het Oosten van Congo

worden Rwandese, Oegandese en Banyamulenge soldaten overgevlogen naar Bas-Congo om van aan de Atlantische kust een front te openen om de bevoorradingen naar Kinshasa te blokkeren. Ondertussen worden in de Kivu's in ijtempo verschillende steden ingenomen: Bukavu, Goma, Uvira, Beni en Butembo.

De opstand in het Oosten wordt geleid door een groep die zichzelf de *Rassemblement Congolais pour la Démocratie* (RCD) noemt. Ze staan onder leiding van Ernest Wamba dia Wamba en verenigen verschillende strekkingen bestaande uit ex-mobutisten, oude Tutsi leiders van het AFDL, politieke opposanten van het huidige regime, etc. De leiders van deze nieuwe opstand hopen snel verwoerd te worden door andere Afrikaanse landen.

Maar tegen de verwachtingen in kiezen Angola, Zimbabwe en Namibië deze keer de kant van Kabila. In Bas-Congo worden de door Rwanda en Oeganda gesteunde rebellen snel verslagen maar in Oost-Congo verloopt de oorlog moeizamer. De rebellen ondervinden veel weerstand, meer van lokale Mai-Mai milities dan van het Congolese nationale leger. Tegen eind augustus slagen de rebellen er toch in heel Noord- en Zuid-Kivu, Maniema en een groot deel van Province Orientale in te nemen. Meer naar het zuiden toe, in Noord-Katanga, biedt Burundi nu ook ondersteuning aan de rebellen.

Vanaf september worden enkele schuchtere pogingen tot onderhandelingen gedaan tussen de alliantie van Kabila en de rebellen. Maar Kabila voelt zich gesterkt doordat nu ook Tsjaad en Soedan hem gaan steunen, naast de landen van de SADC (*South African Development Committee*). Deze landen steunen Congo uiteraard niet uit puur altruïstische redenen: iedereen is uit op een deel van de Congolese koek. Eind 1998 is Congo *de facto* opgedeeld in verschillende invloedzones: in het Oosten staan Rwanda en Oeganda aan het stuur; in het Zuiden is Angola militair aan de macht en heeft Zimbabwe een economische invloedzone uitgebouwd. Kabila is zo de controle kwijt over meer dan één derde van het Congolese grondgebied.

Vanaf november '98 wordt de situatie nog ingewikkelder: een tweede rebellengroep doet zijn intrede in het noorden van Province Orientale en in de Equateur provincie. De *Mouvement de Libération du Congo* (MLC) staat onder leiding van Jean-Pierre Bemba. De rebellie wordt logistiek ondersteund door Oeganda en schildert zich af als 'echt Congolees', in tegenstelling tot de 'Rwandese' rebellen van het RCD. Oeganda wordt immers bezorgd over de expansionistische ambities van Rwanda en voelt de druk van de internationale gemeenschap stijgen om tot onderhandelingen met Kabila over te gaan. Zo ontstaat een breuk tussen deze twee vroegere bondgenoten.

Intussen lijdt het RCD onder het gebrek aan populariteit bij de bevolking in Oost-Congo en aan de interne tegenstellingen: tussen de Tutsi's en niet-Tutsi's, tussen de Congolese en de Rwandese Tutsi's, en tussen de mobutisten en de oude AFDL-kaders. Het RCD is geen krachtige éénsgezinde rebellengroep meer en valt in mei 1999 uiteen in verschillende splintergroepen: het *RCD-Goma* onder leiding van Emile Ilunga en het *RCD-Mouvement de Libération* (ook wel bekend als *RCD-Kisangani*) onder leiding van Ernest Wamba dia Wamba. Deze laatste blijft steun krijgen uit Oeganda. Tussen mei en augustus '99 zullen er hevige gevechten plaatsvinden in Kisangani tussen de troepen ondersteund door Oeganda en de troepen ondersteund door Rwanda. In februari 2000 ontspringt uit het RCD-ML nog een nieuwe rebellengroep: het *RCD pour la démocratie nationale* (RCD-N) onder leiding van Roger Lumbala. In januari 2001 fuseren de RCD-ML en de MLC en worden vanaf dan de *Forces de Libération du Congo*, nog steeds onder leiding van Bemba en met steun van Oeganda.

Gedurende lange tijd woedt de oorlog tussen Oeganda en Rwanda en tussen de verschillende milities op Congolees grondgebied voort. De oorlog loopt vast en de Rwandese en Oegandese broodheren verliezen stilletjes aan hun greep op de verschillende milities. Elke rebellengroep heeft zicht intussen goed ingewerkt in de illegale exploitatie van natuurlijke rijkdommen en heeft er geen belang bij dat er een einde komt aan de oorlog. Congo is ten prooi gevallen aan een echte plundereconomie. De verschillende gewapende groepen radicaliseren verder en worden steeds gewelddadiger. Verkrachting als oorlogswapen wordt op massale schaal gebruikt. Hongersnood dreigt in vele delen van Congo als gevolg van de oorlog.

Einde Grote Afrikaanse oorlog = Vrede?

Verschillende pogingen tot onderhandelingen worden ondernomen, maar draaien veelal uit op mislukkingen. In september 1998 wordt dan het Lusaka-proces in gang gezet. Na vele maanden zware onderhandelingen tussen de verschillende facties en onder zware internationale druk wordt uiteindelijk in juli '99 het Lusaka-akkoord ondertekend door 6 landen (DRC, Angola, Rwanda, Oeganda, Namibië, Zimbabwe) en verschillende rebellengroepen (RCD-Goma, RCD-ML, MLC). Deze voorziet in een onmiddellijk staakt-het-vuren, de ontwapening van de verschillende gewapende groeperingen en de arrestatie en uitlevering van genocide-verdachten aan het Internationaal Tribunaal voor Rwanda in Arusha. Een *Commission militaire mixte* moet toezien op de ontwapening, in afwachting van de inzet van een VN Vredesmissie, de Monuc. Last but not least, voorziet het Lusaka-akkoord ook in het houden van een nationale verzoeningsdialoog in Congo binnen de 45 dagen om zo te komen tot een nieuw politiek akkoord voor Congo.

Maar het akkoord voorziet geen enkele vorm van internationale coördinatie voor de uitvoering. Aangezien de strijdende partijen er baat bij hebben dat de oorlog voortduurt, gaat de ontwapening van de milities niet door. Het conflict woedt verder. Ook Kabila wil geen werk maken van de uitvoering van het Lusaka-akkoord: het is voor hem onaanvaardbaar dat het akkoord de Congolese regering op zelfde voet zet als de rebellengroepen. Kabila blokkeert dan ook de ontplooiing van Monuc. Hij eist dat eerst de gewapende buitenlandse groepen zich terugtrekken alvorens werk kan gemaakt worden van de inter-Congolese dialoog. Pas vanaf begin 2000 zal de VN meer gaan investeren in het Congolese vredesproces. Kofi Annan onderstreept het belang van het respect van de territoriale integriteit van Congo. Maar het vredesproces blijft moeizaam verlopen.

Op 16 januari 2001 wordt Laurent-Désiré Kabila vermoordt door een van zijn lijfwachten. Tot op vandaag is niet duidelijk wie achter de moord op Kabila zat. Zijn zoon Joseph Kabila volgt hem op. Pas vanaf dan zal echt werk gemaakt worden van de uitvoering van het Lusaka-akkoord.

II. DE BELGISCH-CONGOLESE RELATIES TIJDENS DEZE PERIODE:

Context van de Belgische terugkeer naar Centraal-Afrika

De reactie van België op de gebeurtenissen in Congo moet gezien worden in een ruimer Europees en internationaal kader. Allereerst is er de genocide in Rwanda in 1994: de internationale gemeenschap kijkt toe hoe in Rwanda 800.000 Tutsi's en gematigde Hutu's worden vermoord. Naar aanleiding van de moord op de 10 Belgische para's trekt België zich terug uit

Rwanda en zo ligt ons land mee aan de basis van de non-interventie van de internationale gemeenschap. Na de genocide in Rwanda ontwikkelt de internationale gemeenschap een meer pro-actieve houding t.a.v. grove mensenrechtenschendingen en oorlogsmisdaden. De soevereiniteit van een staat heeft grenzen en het concept van “responsibility to protect” wordt uitgewerkt. Een andere uiting van deze veranderende houding is de ondertekening in 1998 van het Verdrag van Rome ter oprichting van het Internationaal Strafhof (in werking treding in 2002). Binnen de EU wordt de Europese defensiepijler uitgebouwd en doet het idee van conditionalisering van hulp opgang: hulp wordt meer en meer verbonden aan respect voor mensenrechten, democratisering, goed bestuur....

Ook België neemt een pro-actievare houding aan op de internationale scene. Ons land neemt het voortouw in de promotie van de internationale verdragen tegen clustermijnen en tegen anti-persoonsmijnen, leidt de strijd tegen de proliferatie van lichte wapens, enz. Ons land voert in 1993 ook een uitzonderlijke genocide-wet in die voorziet in de universaliteit van jurisdictie en berechting van daders van genocide. In 1999 wordt deze wet uitgebreid tot misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven waar ook ter wereld de dader zich bevindt. In 2001 worden in België op basis van deze wet enkele daders van de Rwandese genocide (“de vier van Butare”) door onderzoeksrechter Damien Vandermeersch veroordeeld. Uiteindelijk wordt deze wet door massaal internationaal verzet terug afgevoerd. Desalniettemin heeft ons land zo bijgedragen tot de internationale herontdekking van de internationale jurisdictie.

Dit alles om te zeggen dat de internationale gemeenschap/België minder tolerant lijkt te worden voor grove mensenrechtenschendingen, staatsgeweld tegen burgers etc. (weliswaar nog zeer selectief) en dat dit ook vertaald wordt in de politiek-diplomatieke relaties en in ontwikkelingssamenwerking.

Politiek-diplomatieke relaties tussen België en Congo tussen 1997 en 2001

Onder Minister Eric Derycke

Begin jaren '90 werden om politieke redenen de banden tussen België en Congo verbroken. Vanaf '96 komt er binnen bepaalde milieus in België (politiek, zakenwereld...) nieuwe wil en interesse om de banden met Congo terug aan te halen. Onder deze druk zal de socialistische Minister van Buitenlandse Zaken Eric Derycke voorzichtig weer de Belgische relaties met Congo aanknopen. De principes van “actieve neutraliteit” en “Afrika aan de Afrikanen” vormen hierbij zijn leidraad. De vernieuwde betrokkenheid blijkt bv. uit de steun aan de verzoeningspogingen van President Mandela tussen Mobutu en Kabila. Onder de slogan “Afrika aan de Afrikanen” moeten we verstaan dat de Belgische regering het in eerste plaats de verantwoordelijkheid vindt van de betrokken landen om te komen tot een oplossing van het conflict.

Deze aanpak wordt hem echter niet in dank afgenomen door een deel van de Belgische publieke opinie en van het Belgische politieke establishment die dit beschouwt als het aan zijn lot overlaten van Congo. Vooral de christelijke partijen vrezen dat België er beschuldigd van zal worden na Rwanda nu ook Congo in de steek te laten. Samen met anderen zal Staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking Reginald Moreels (CVP/CD&V, oud-gediende van Artsen Zonder Grenzen) pleiten voor het sturen van een multinationale troepenmacht om de afslachtingen onder de Rwandese Hutu-vluchtelingen in Oost-Congo te stoppen. Moreels drukt zijn vrees uit dat er onder de vluchtelingen een genocide zou plaatsvinden en start zo een heftige polemiek. Senator Alain Destexhe (ook een voormalige humanitair) beschuldigt Moreels er in maart '97 van dat hij zich voor de kar laat spannen van “genocidaire groepen en NGOs”

(waaronder Broederlijk Delen). De Staatssecretaris zal op korte tijd ook enkele terreinbezoeken naar het conflictgebied ondernemen (november '96 en maart '97).

De eerder afstandelijke houding van België t.a.v. Congo in deze periode zal er toe leiden dat de geloofwaardigheid van België als Congo-kenner op internationale fora aanzienlijk slinkt. Zo wordt België in september 1997 zelfs niet uitgenodigd op een vergadering van de VN Veiligheidsraad over Congo en Centraal-Afrika.

Bij het aantreden van Laurent-Désiré Kabila in mei '97 is de Belgische politieke wereld in eerste instantie verdeeld over welke houding aan te nemen t.a.v. het nieuwe regime. In de loop van het jaar zullen Derycke en Moreels niettemin trachten om hun posities beter op elkaar af te stemmen. De nieuwe Belgische houding wordt gedefinieerd als een “constructief-kritisch engagement”. Maar naarmate de politieke situatie in Congo weer verslechtert en het Kabila regime zich meer en meer ontpopt tot een nieuwe dictatuur zullen ook de Belgo-Congolese relaties terug naar het vriespunt zakken. Er zijn verschillende concrete elementen die voor België moeilijk door de beugel kunnen: de weigering van het Kabila regime om zijn medewerking te verlenen aan de VN onderzoekscommissie naar de moorden onder de Hutu-vluchtelingen, het opheffen van de *Association congolaise de défense des droits de l'homme* (die van Belgische steun genoot), de moord op de Belgische non Ann Desrumaux bij de aanval op de stad Kananga in april '98, etc.

De provocaties en beschuldigingen vliegen over en weer tussen Kinshasa en Brussel. Minister Derycke en verscheidene Belgische parlementsleden steken hun afkeer voor Kabila niet onder stoelen of banken en klagen de nieuwe dictatuur in Congo aan. Congo laakt op zijn beurt de Belgische paternalistische houding en vindt dat het nu maar eens gedaan moet zijn met die Belgische bemoeizucht. Ignace Mkeba, kabinetsdirecteur van de Congolese Minister van Informatie, gaat in april '98 zo ver om voor te stellen België te classificeren als terroristisch land.

Bij het uitbreken van de tweede oorlog in augustus '98 heerst dan ook een klimaat van wantrouwen tussen de twee hoofdsteden. Congo zal in zijn zoektocht naar diplomatieke steun bij de Belgen op een “nee” stoten. België neemt terug een neutrale houding aan.

Onder Minister Louis Michel

De verkiezingen van 13 juni 1999 brengen de regenboogcoalitie onder Verhofstadt aan de macht. Hierop volgt een periode waarin België erg zijn best zal doen om zijn imago weer op te blinken, na de negatieve reclame waarmee ons land de afgelopen jaren te kampen kreeg: de mislukking in Rwanda, de dioxine-crisis, de Dutroux-affaire... Eén van de manieren om dit te doen is door weer een prominentere rol in Centraal-Afrika op te nemen. De Franstalige liberaal Louis Michel wordt de nieuwe Minister voor Buitenlandse Zaken in de regering Verhofstadt. Mede onder Michels impuls komt er hernieuwde Belgische aandacht en engagement voor Centraal-Afrika, zoals ook blijkt uit de *Nota Buitenlands Beleid* uit 2000.

Volgens Minister Michel is deze inzet puur belangeloos en heeft België geen directe economische belangen meer te verdedigen in Congo, hij spreekt over een “morele verplichting”. De relaties met Congo worden dus weer aangehaald. Dit wordt langs Congolese kant vergemakkelijkt door de komst van Léonard She Okitundu aan het hoofd van de Congolese diplomatie, een man die met het Westen goede relaties weet op te bouwen. België richt in februari 2000 een Parlementaire Commissie op die licht moet werpen op de moord op Patrice Lumumba. Op 7 april 2000 biedt Premier Verhofstadt bovendien in Kigali zijn excuses aan voor de betrokkenheid van ons land in de Rwandese genocide.

Het buitenlands beleid van België t.a.v. Congo in deze periode draait rond de uitvoering van het Lusaka-akkoord met (i) een politiek luik: België geeft financiële en diplomatieke steun aan de inter-Congolese dialoog en (ii) een militair luik: België ondersteunt het pleidooi voor de terugtrekking van de buitenlandse gewapende groeperingen en de ontplooiing van MONUC. Ook Minister Michel voert het principe van strikte neutraliteit hoog in het vaandel: op geen enkel moment zal hij openlijk Rwanda en Oeganda met de vinger wijzen, terwijl beide landen intussen duidelijk werden beschuldigd van het schenden van Congo's territoriale integriteit in VN Resolutie 1304 (juni 2000). Dit wordt Michel niet door iedereen in dank afgenomen, velen vinden dat België meer druk zou moeten uitoefenen op de zogenaamde agressors.

Toch zal de toenadering tot Congo in eerste instantie puur retorisch blijven, van echte nauwere samenwerking op verschillende domeinen is voorlopig geen sprake. Nieuwe kansen op verbeterde Congolees-Belgische relaties komen er pas als zoon Kabila in januari 2001 aan de macht komt. Hij lijkt echt werk te willen maken van het vredesproces. België is tevreden met de wil tot hervormingen die zoon Kabila aan de dag legt en ons land wil zijn steentje bijdragen aan de heropbouw van de Congolese staat. Deze bereidwilligheid wordt geconcretiseerd in het *Belgisch actieplan voor het Grote Merengebied*, dat op 30 juni 2001 in Kinshasa wordt voorgesteld door Verhofstadt ter gelegenheid van de 41ste verjaardag van de onafhankelijkheid van Congo. Verhofstadt is de eerste Premier die officieel de viering van de Congolese onafhankelijkheid bijwoont, sinds Wilfried Martens in 1988. De doelstelling van het Belgisch beleid t.a.v. Centraal-Afrika wordt als volgt geformuleerd: bijdragen tot vrede en stabiliteit en tot het ontwikkelen en opbouwen van leefbare staten en samenlevingen in de regio van de Grote Meren. Voorwaarden hiertoe zijn: respect voor de rechtstaat en mensenrechten, democratisering en goed bestuur. Deze voorwaarden zullen ook hun weerslag vinden in de ontwikkelingssamenwerking.

België krijgt in mei 2001 van de Raad van de EU ook een mandaat om het vredesproces in Congo verder op te volgen. Maar door de woelige gebeurtenissen in Congo zal België niet echt het verschil kunnen maken. Na de aanslagen van 11 september zal er tijdens het Belgische voorzitterschap van de EU in de tweede helft van 2001 nauwelijks aandacht zijn voor Centraal-Afrika.

Ontwikkelingssamenwerking

Eind jaren '90 gaat onder de opeenvolgende Staatssecretarissen voor Ontwikkelingssamenwerking Reginald Moreels (CVP/CD&V) en Eddy Boutmans (Agalev/Groen!) het budget ontwikkelingssamenwerking voor Congo weer de hoogte in – eerst voorzichtig via een toename van de indirecte hulp, later ook met een toename van de directe hulp. Er komt ook aandacht voor meer 'politieke' thema's als conflictpreventie, vredesopbouw en mensenrechten.

Het concept van de conditionaliteit van de hulp doet ook bij ons zijn intrede. In België zijn hier voor- en tegenstanders van. Moreels zal pleiten voor een tussenweg, hij stelt een gefaseerde aanpak voor in een sfeer van constructieve dialoog: vandaag samenwerken met het nieuwe regime in Congo – zonder meteen de strengste voorwaarden te stellen – zal ons genoeg gewicht geven om door te wegen op de politieke dialoog en zo het democratiseringsproces te ondersteunen en versnellen.

Ook vandaag nog creëert het debat rond goed bestuur hevige polemieken tussen verschillende kabinetten.

Militaire samenwerking

Eind jaren '80 wordt de meer dan 30 jaar durende militaire samenwerking met Congo om politieke redenen stopgezet. Het Belgisch leger had tijdens deze lange periode van samenwerking een aanzienlijke expertise in Centraal-Afrika opgebouwd. Ook de militaire samenwerking met Burundi en Rwanda komen in ongeveer dezelfde periode tot een halt. Na de Rwandese genocide wordt beslist om geen Belgische troepen meer in te zetten in voormalige kolonies of mandaatgebieden. Tot in 2001 was de militaire samenwerking tussen België en Congo nog niet hervat.

Interessant om te vermelden is het feit dat er Belgen op clandestiene wijze militair betrokken waren in de oorlogen in de Grote Meren. Het is immers geen geheim dat er Belgische huurlingen hebben gevochten aan de zijde van Mobutu. Christian Tavernier is hier wellicht het meest beruchte voorbeeld van.

III. PERSPECTIEVEN VOOR DE TOEKOMST:

1. Er zit weinig coherentie in het Belgisch Centraal-Afrika beleid: er is niet altijd een welomlijnde politiek voor Centraal-Afrika/Congo, het komt te vaak neer op een persoonsgebonden aanpak. Hierdoor ontbreekt het aan een langetermijnvisie en een volgehouden engagement voor Centraal-Afrika.
2. Er is ook nood aan meer coördinatie en ééngezindheid tussen de verschillende Belgische spelers (Minister(ie)s van Buitenlandse Zaken, van Ontwikkelingssamenwerking, van Defensie, de regionale samenwerkingen...). Ook vandaag blijft het gebrek aan consensus over politieke partijen, taalgrens en persoonlijke vendetta's heen een obstakel
3. De openlijke aanvaringen tussen verschillende Belgische visies en Minister(ie)s heeft tot gevolg dat we niet met één krachtige stem met de Congolese leiders kunnen spreken, we worden te makkelijk tegen elkaar uitgespeeld.
4. België heeft nog steeds veel Centraal-Afrika expertise en dat wordt internationaal ook erkend. Maar we moeten deze kennis en ervaring beter leren aanwenden om harder door te wegen op het Europees beleid inzake Centraal-Afrika.

LEESTIPS:

BRAECKMAN, C., CROS, M.-F., et. al. *Kabila prend le pouvoir*, Brussel, GRIP-Editions Complexe, 1998.

DE VOS, L., ROOMS, E., *Het Belgisch Buitenlands beleid : geschiedenis en actoren*, Leuven, ACCO, 2006.

LANOTTE, O., *Guerres sans frontières en République Démocratique du Congo. De Joseph-Désiré Mobutu à Joseph Kabila*, Brussel, GRIP-Editions Complexe, 2003.

REYNTJENS, F., *Waarom (g)een Belgisch Centraal-Afrikabeleid ?*, lezing voor Tweesprakencyclus, Universiteit Antwerpen, 20 oktober 2003 (te vinden op www.usos.be)

REYNTJENS, F., *De Grote Afrikaanse Oorlog. Congo in de regionale geopolitiek 1996-2006*, Antwerpen-Amsterdam, Meulenhoff-Manteau, 2009.